Лекція. Біологічні молекули в розчині

План

1. Конформація макромолекул
2. Взаємодії в біологічних маркомолекулах
3. Структура води та гідрофобні взаємодії
4. В’язкість біологічних розчинів
5. Дифузія макромолекул
6. Квазіпружне розсіювання світла
7. Швидкість седиментації
8. Електрофорез макромолекул

Методи дослідження макромолекул

Метод	Інформація про структуру, форму і динаміку макромолекул
Дифракція Х-променів	Просторова структура, форма і розмір; вторинна структура
Дифракція нейтронів	Просторова орієнтація доменів і субодиниць у молекулярних асоціатах
Електронна мікроскопія	Форма і розмір макромолекул і упаковка їх субодиниць
Спектрофотометрія	Оптичні характеристики
Диференційна спектрофотометрія	Конформаційні зміни
ІЧ-спектроскопія	Вторинна структура і коливальна динаміка
Романівська спектроскопія	Конформаційні зміни і вторинна структура
Квазіпружне розсіювання світла	Коефіцієнт дифузії та форма
Круговий дихроїзм і дисперсія оптичного обертання	Вторинна структура макромолекул; ступінь зв’язування з лігандами
Флуоресцентний аналіз	Конформаційні стани; рухомість хромофорних груп і динаміка
Передача енергії електронного збудження	Просторове розміщення хромофорів
Електронний парамагнітний резонанс	Конформація
Ядерний магнітний резонанс	Конформація і динаміка структури
Електрофорез	Молекулярна маса і субодиничний склад
Дифузометрія	Молекулярна маса і форма
Седиментаційний аналіз	Молекулярна маса

(c) Babsky

Слабкі взаємодії у білках

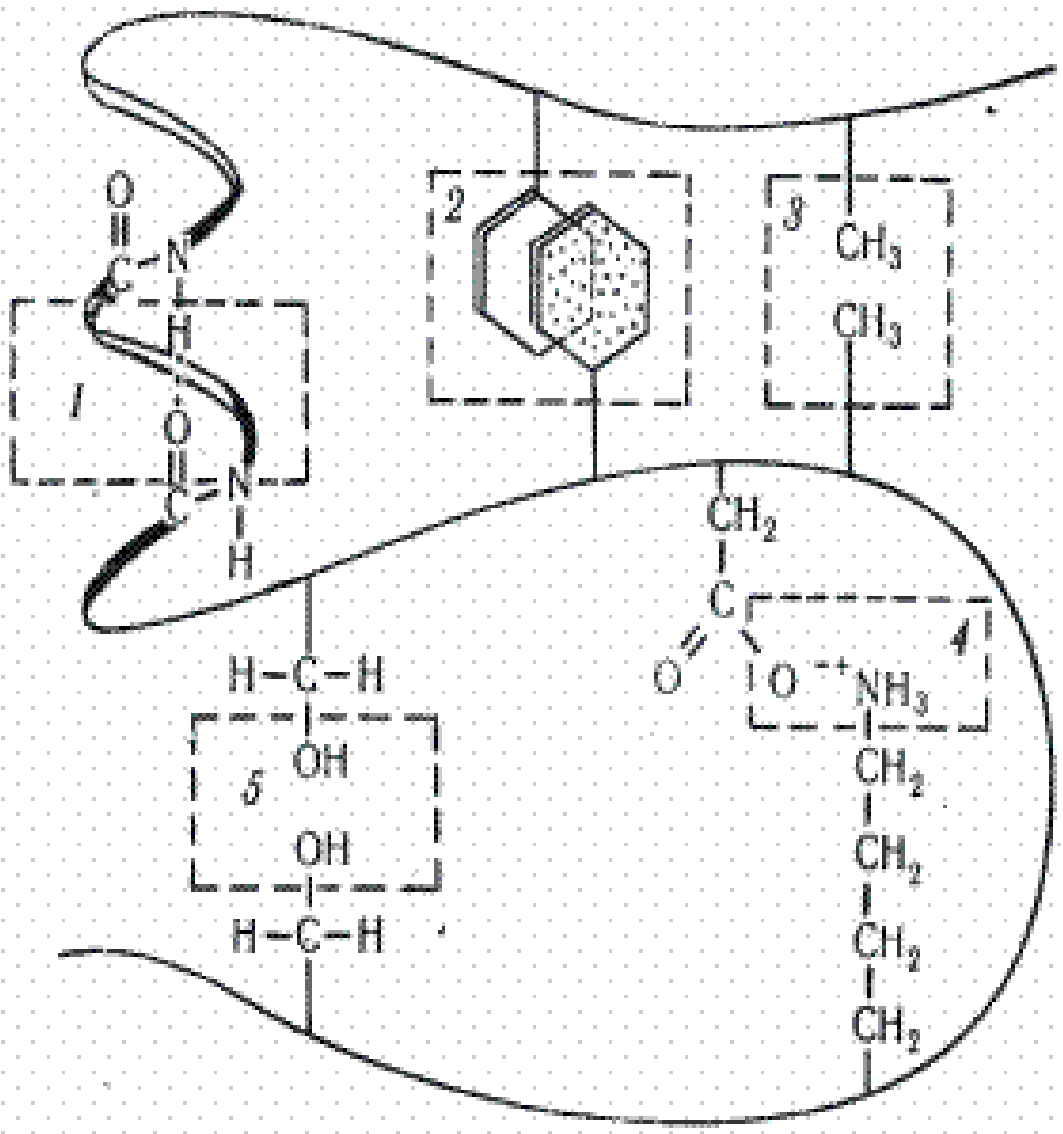

1 – водневий зв’язок між пептидними групами в а-спіралі;
2 – гідрофобні взаємодії між неполярними залишками фенілаланіну;
3 – дисперсійні взаємодії між неполярними залишками аланіну;
4 – електростатичні взаємодії між зарядженими залишками лізину і аспарагінової кислоти;
5 – диполь-дипольні взаємодії між N-H групами пептидного зв’язку

Електростатичні взаємодії у макромолекулах

- Між іонізованими боковими групами в білках.
- Енергія цих взаємодій (W_e):

$$W_{\mathrm{e}} = \frac{1}{4\pi\varepsilon_0}\frac{q_1 q_2}{\varepsilon r},$$

де q_1q_2 – електричні заряди груп, r – відстань між групами, ε – діелектрична стала.

- Біля поверхні (полярне оточення) W_e менша, ніж всередині (гідрофобне оточення) молекули.
- Вільна енергія цих зв’язків – 40 – 200 кДж/моль.

Ван-дер-Ваальсові взаємодії

Близькодіючі ~ 10^{-9} м

Й.Д. ван-дер-Ваальс (1837-1923)

- **Дисперсійні взаємодії**

- Між нейтральними неполярними групами

$$W_{дис} = \frac{3}{2}\frac{I_1 I_2}{I_1 + I_2}\frac{\alpha_1 \alpha_2}{r^6},$$

де $I_1 I_2$ – потенціали іонізації груп, α_1 α_2 – поляризованості груп.

$W_{дис}$ = 4 – 40 кДж/моль

- **Диполь-диполь (орієнтаційні) взаємодії**

- Між полярними групами за сталими дипольними моментами μ_1 μ_2

$$W_{дд} = \frac{1}{6\pi\varepsilon_0 k_0 T}\frac{\mu_1^2 \mu_2^2}{\varepsilon r^6},$$

де T – температура, k_0 – стала Больцмана.

Коли постійний диполь полярної молекули індукує дипольний момент у сусідній неполярній молекулі виникає взаємодія диполь-індукований диполь з енергією:

$$W_{ді} = \frac{1}{2\pi\varepsilon_0}\frac{\alpha\mu^2}{\varepsilon r^6},$$

де μ - дипольний момент полярної групи, α - поляризованість неполярної групи.

$W_{дд}$ і $W_{ді}$ 0,4 до 4 кДж/моль.

Особливості молекули води

- Довжина ОН-зв'язку - 0,096 нм
- Кут 2α = 104°
- Асиметрія зарядів утворює дипольний момент μ = 1,82 Д (дебай).
- Діалектична проникність ε = 78,54
- Поверхневий натяг = 0,072,75 дин/см (Т=298 К)
- Збільшення об’єму при замерзанні та зменшення - за плавлення льоду
- Висока теплоємність с = 75,3 Дж / моль · К
- Кожна молекула води і донор, і акцептор водневих зв’язків

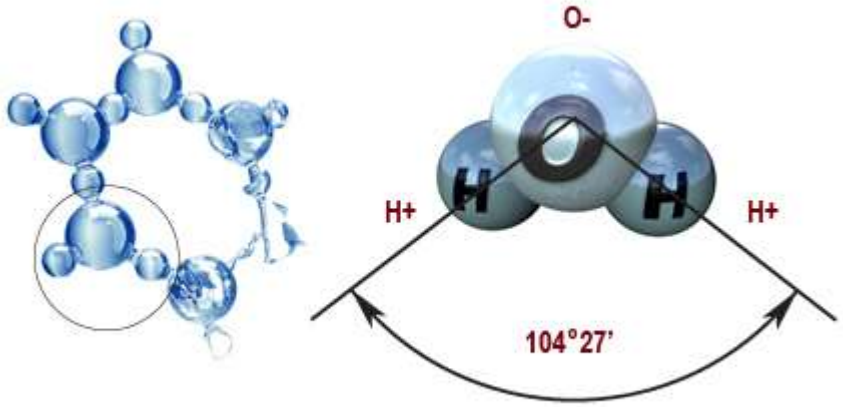

Дві моделі рідкої води

- **Неперервної структури**: єдина тримірна структура тетраедрично скоординованих молекул, у якій фактори зовнішнього середовища деформують водневі зв’язки, але не розривають їх
- **Миготливих кластерів**: кластери – короткотривалі асоціати (10^{-10} -10^{-11} с), які постійно утворюються і розпадаються; за 293°К 70% - кластери, 30% - не асоційовані молекули

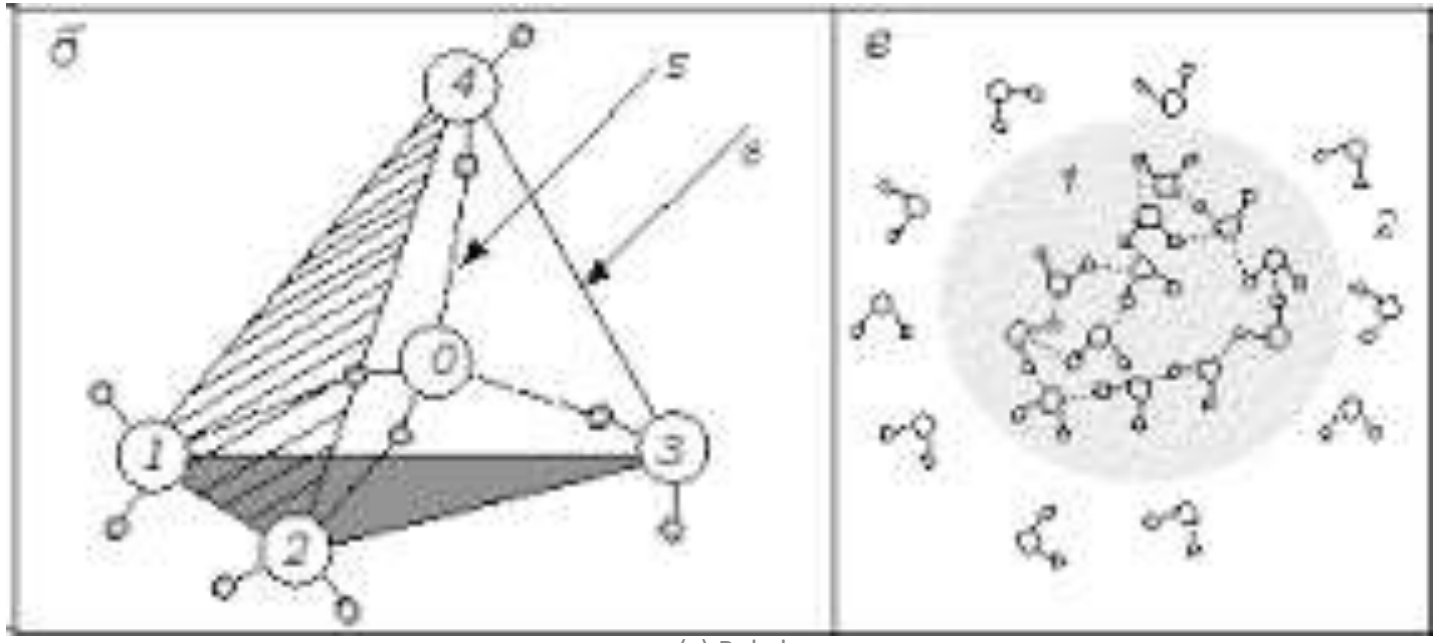

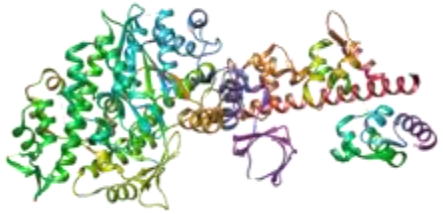

Міозин

В’язкість біологічних розчинів

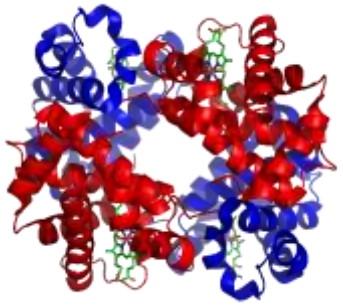

Гемоглобін

- Рух і в'язкість макромолекул у розчинах залежить від їх форми і розмірів

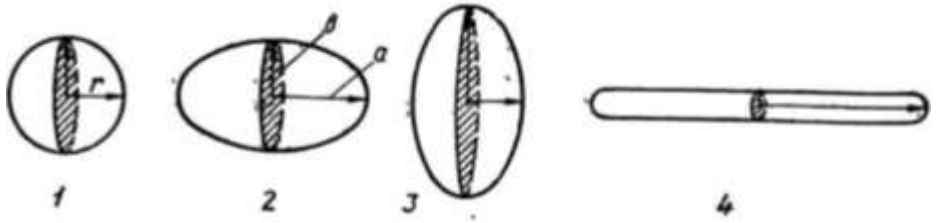

- Зв'язок питомої в’язкості з показниками макромолекул (А. Ейнштейн):

$$\eta_{пит} = \nu n_0 V = \nu \Phi,$$

де $\eta_{пит}$ – питома в’язкість, n_0 – число макромолекул в одиниці об'єму розчину, V – об’єм макромолекули, ν – фактор форми (коефіцієнт Сімхи), Ф – об’єм макромолекул, який вони займають у розчиннику

- Усі макромолекули гідратовані і це впливає на в’язкість:

$$[\eta] = \nu(\tilde{V}_2 + \delta\tilde{V}_1),$$

де [η] характеристична в’язкість, ν – фактор форми, $\tilde{V}_1$ – парціальний питомий об’єм чистої води, $\tilde{V}_2$ - парціальний питомий об’єм макромолекули, δ – ступінь гідратації молекули

Дифузія макромолекул

Поступальна дифузія: хаотичне переміщення макромолекул з високої концентрації в низьку. Згідно з першим *законом Фіка* мимовільний дифузійний потік речовини J (dn/dt) пропорційний градієнту концентрації (δC/δx)*:*

$$J = \frac{dn}{dt} = -DS\frac{\delta C}{\delta x}$$

де n – кількість молів дифундуючих молекул, S – площа дифузії макромолекул, D – коефіцієнт дифузії (м^2/с), негативний знак (-) - дифузія у напрямку зменшення концентрації

- Молекулярна маса (M) сферичних макромолекул обернено пропорційна коефіцієнту дифузії D в кубі:

$$M = mN_0 = \frac{N_0\rho}{162\pi^2}\left(\frac{k_0T}{\eta}\right)\frac{1}{D^3}$$

де ρ – питома густина ММ, η- в'язкість розчину, r – радіус сферичної макромолекули, T - температура.

- D вимірюється спектрофотометрично за часом розмивання межі поділу розчинник – розчинник макромолекул. За *законом Ламберта-Бера* оптична густина розчину пропорційна концентрації макромолекул

Обертальна дифузія: характерна для видовжених молекул (міозин, тропоміозин, ДНК…)

- Швидкість зміни орієнтації макромолекул завдяки градієнта густини δρ/δф:

$$\frac{dn}{dt} = -\theta\frac{\delta\rho}{\delta\phi}$$

де θ *– коефіцієнт обертальної дифузії, с$^{-1}$*

- Подібно до поступальної дифузії θ обернено пропорційний коефіцієнту внутрішнього тертя за обертання (f_r):

$$\theta = \frac{k_0T}{f_r}$$

- Для експериментального визначення обертальної дифузії *методом подвійного променезаломлення* вимірюють анізотропію розчину, яка виникає завдяки орієнтації витягнутих макромолекул

Квазіпружне розсіювання світла

- Цим методом визначають динамічні властивості макромолекул: коефіцієнти поступальної та обертової дифузії, час релаксації… Рухомі макромолекули змінюють довжину хвилі падаючого світла від дуже монохроматичного джерел світла (*лазер*) завдяки *ефекту Доплера* і створюють певний розподіл розсіяного світла за довжиною хвиль (або частотами). Спектр розсіяного світла є *розподілом Лоренца* для оптично **ізотропних** макромолекул у розчині:

$$I(q,\omega) = \frac{N}{\pi}\alpha^2\left(\frac{q^2 D}{\omega^2 + (qD)^2}\right)$$

де I(q,ω) – інтенсивність розсіяного світла; ω=2πν – кругова частота; ν – частота світла; N – середня кількість молекул в одиничному об'ємі; $q = \frac{4\pi}{\lambda} sin\frac{\varphi}{2}$ *– фактор розсіювання; φ - кут, під яким вимірюється розсіяне світло; D – коефіцієнт поступальної дифузії; α – молекулярна поляризованість.*

- I(q,ω) для оптично **анізотропних** макромолекул (модель витягнутих циліндрів), котрі в розчині проявляють незалежні обертальну і поступальну дифузії, записується так:

$$I(q,\omega) = \frac{N}{15\pi}(\alpha\| - \alpha\perp)^2\left(\frac{q^2 D + 60}{\omega^2 + (q^2 D + 60)^2}\right)$$

де $\alpha\| - \alpha\perp$ *- компоненти поляризованості паралельно і перпендикулярно до осі циліндра*

- Коефіцієнти поступальної та обертальної дифузії

вірусу тютюнової мозаїки: 0,29 x 10^{-11} $м^2/с$ і 360 $с^{-1}$ →

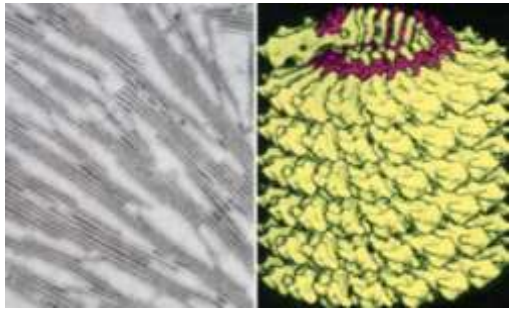

Седиментація макромолекул

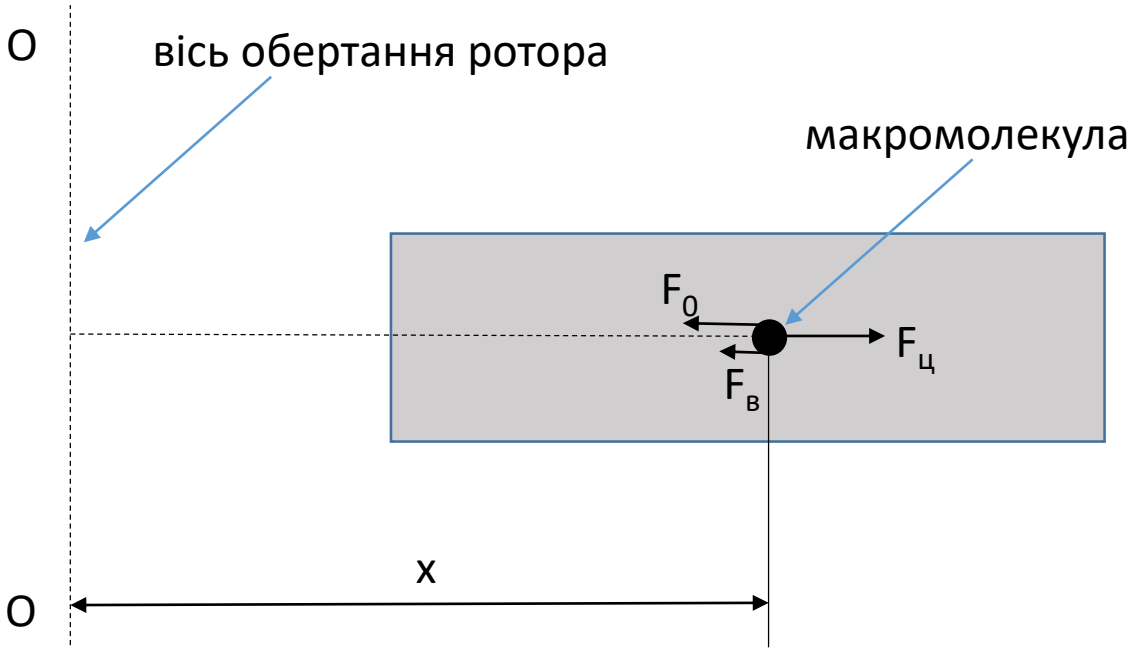

Дія сил на макромолекулу за центрифугування

- Осідання часток у рідині за дії сили тяжіння. Для макромолекул сила гравітації настільки мала, що дія випадкових зіткнень з молекулами розчинника значно перевищує седиментацію молекул. Для цього створюють центробіжні прискорення більші за g у 10^4 – 10^5 разів.
- **Метод швидкості седиментації**. Для визначення М.м. великих макромолекул. За деякий час сили, які діють на макромолекули зрівноважуються:

$$F_ц = F_в + F_o \qquad (1)$$

- Центробіжна сила:

$$F_ц = m\omega^2 x = 4/3\ \pi r^3 \rho \omega^2 x, \qquad (2)$$

де m і r – відповідно маса і радіус макромолекули, ρ – її питома густина, x – відстань від осі ротора до макромолекули в кюветі

- Кутова швидкість: ω (c^{-1}): $\omega = \pi n / 30$, (3)

де n – швидкість обертання ротора, $хв^{-1}$

- Виштовхувальна сила:

$$F_в = m_0\omega^2 x = 4/3\ \pi r^3 \rho_0 \omega^2 x, \qquad (4)$$

де m_0 – маса виштовхнутої рідини, ρ_0 – питома густина розчинника.

- Сила опору: $F_o = fv$, (5)

де f – коефіцієнт внутрішнього тертя.

Седиментація макромолекул

Метод швидкості седиментації (продовження)

- Визначаєм масу макромолекули:

$$m = \frac{f}{\left(1-\frac{\rho_0}{\rho}\right)}\frac{v}{\omega^2 x} \qquad (6)$$

- Вводимо коефіцієнт седиментації s (c) – відношення швидкості седиментації v до кутового прискорення $\omega^2 x$:

$$s = \frac{v}{\omega^2 x} = \frac{dx}{dt}\frac{1}{\omega^2 x} = \frac{1}{\omega^2}\frac{d(\ln x)}{dt} \qquad (7)$$

- Якщо підставити у формулу (6) s, парціальний об'єм V, замінити f на коефіцієнт поступальної дифузії і помножити на число Авогадро N_0, то отримаєм М.м. макромолекули (формула Сведберга):

$$M = mN_0 = \frac{RTs}{D(1-\rho_0 V)} \qquad (8)$$

- **Метод седиментаційної рівноваги…**

Електрофорез макромолекул

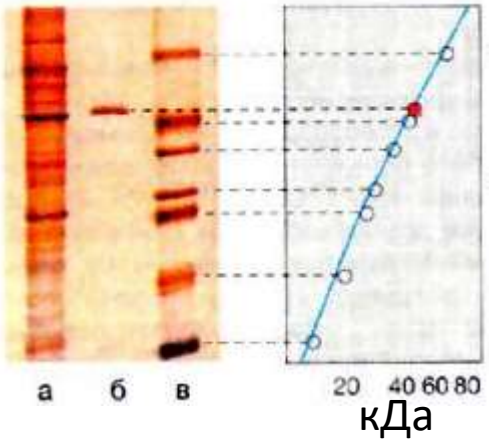

- Рух часток у рідкій фазі за дії електричного поля. За деякий час макромолекули починають рухатись рівномірно з швидкістю:

$$qE = fv,$$

- де q – сумарний заряд макромолекул, E – напруженість електричного поля, f – коефіцієнт внутрішнього тертя, v – швидкість руху макромолекули
- Відношення v до E називається *електрофоретичною рухомістю* u, $м^2/с \cdot В$:

$$u = v / E = q / f$$

- Для сферичних макромолекул $f = 6\pi\eta r$ і тоді $u = q / 6\pi\eta r,$

де η – в'язкість середовища, r – радіус макромолекули

- Електрофорез з додецилсульфатом натрію (ДСН) використовують для визначення М.м. і субодиничного складу. ДСН денатурує білок, а β–меркаптоетанол розриває дисульфідні зв'язки. ДСН ліквідує відмінності зарядів у нативних білках і формує циліндри зі сталим діаметром, але різною довжиною.
- За матрицю використовують поліакриламідний гель (ПАГ). Експериментально з'ясовано зв'язок між електрофоретичною рухомістю і логарифмом М.м.:

$$u = b - a \lg M,$$

де a і b – сталі величини, які залежать від властивостей ПАГ.

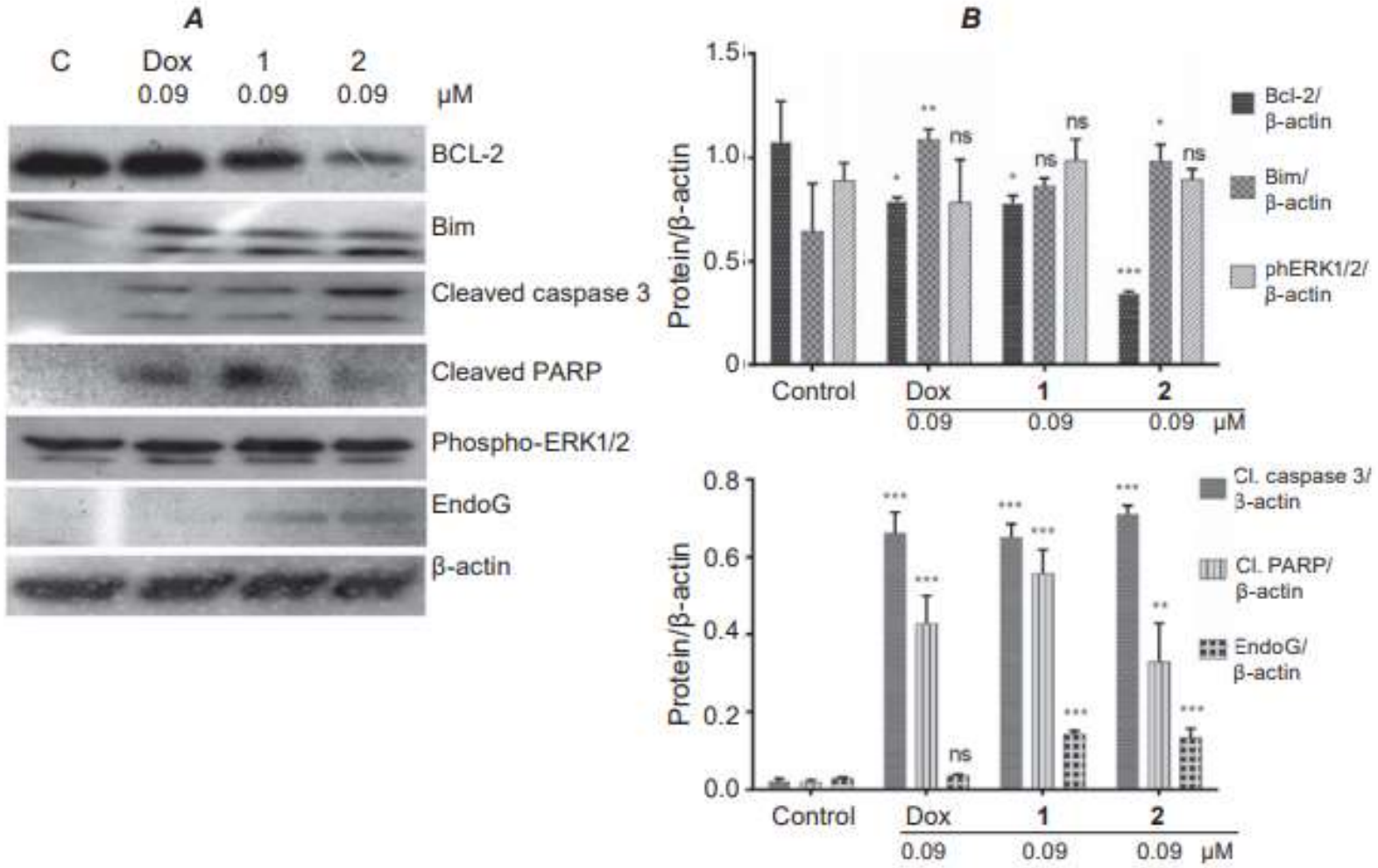

*Fig. 1. The effect of compounds **1**, **2**, and doxorubicin (Dox) on the level of apoptosis-initiating proteins in human leukemia HL-60 cells: **A** – Western-blot analysis of proteins; **B** – densitometry of protein amount. Cells were treated for 48 h with compounds **1**, **2** and Dox. * $P \leq 0.05$; ** $P \leq 0.01$;*** $P \leq 0.001$, ns – non-significant changes (difference compared with the non-treated control cells). C – control (untreated) cells; Cl – cleaved; EndoG – endonuclease G; ERK – extracellular signal-regulated kinase; PARP – poly (ADP-ribose) polymerase; ph – phosphorylated*

Finiuk N et al. Apoptosis induction in human leukemia cells by novel 2-amino-5-benzylthiazole derivatives. *Ukr Biochem J.* 91(2): 26-36, 2019.

Взаємодія макромолекул у сольовому розчині (теорія Дебая-Хюккеля)

- Енергія взаємодії між ММ залежить від іонів навколишнього середовища. Заряджена ММ притягує протиіони і змінює електричний потенціал. Потенціал і відстань описуються *рівнянням Пуассона* про неперервний потік електричних зарядів:

$$\frac{\delta^2\psi}{\delta x^2} = -\frac{\rho}{\varepsilon_0\varepsilon}$$

де x – відстань між двома ММ, ψ- заряд, який створює ММ, ε– діелектрична стала, ρ - густина заряду у розчині, ε_0 = 8,85 x 10^{-12} Кл /В · м

- П. Дебай і Е. Хюккель припустили:

1) На певній відстані від ММ розчин стає електронейтральним

2) Електрична енергія іона значно менша за теплову

- В результаті низки перетворень диференціальних рівнянь отримали досить просту формулу:

$$\Psi = \psi_0 e^{-px},$$

де ψ_0 – потенціал на поверхні макромолекули

- Потенціал ММ зменшується із зростанням відстані за експоненційним законом. Відстань x_0, на якій потенціал зменшується в е раз, тобто $\psi=0{,}37\psi_0$, називають *дебаєвською довжиною*. x_0 визначає товщину іонної оболонки, яка оточує кожну макромолекулу. Якщо вирахувати іонну силу розчину μ, то ця величина буде:

$$x_0 = \frac{1}{p} = \sqrt{\frac{\varepsilon_0\varepsilon RT}{2F^2\mu}}$$

Взаємодія макромолекул у сольовому розчині

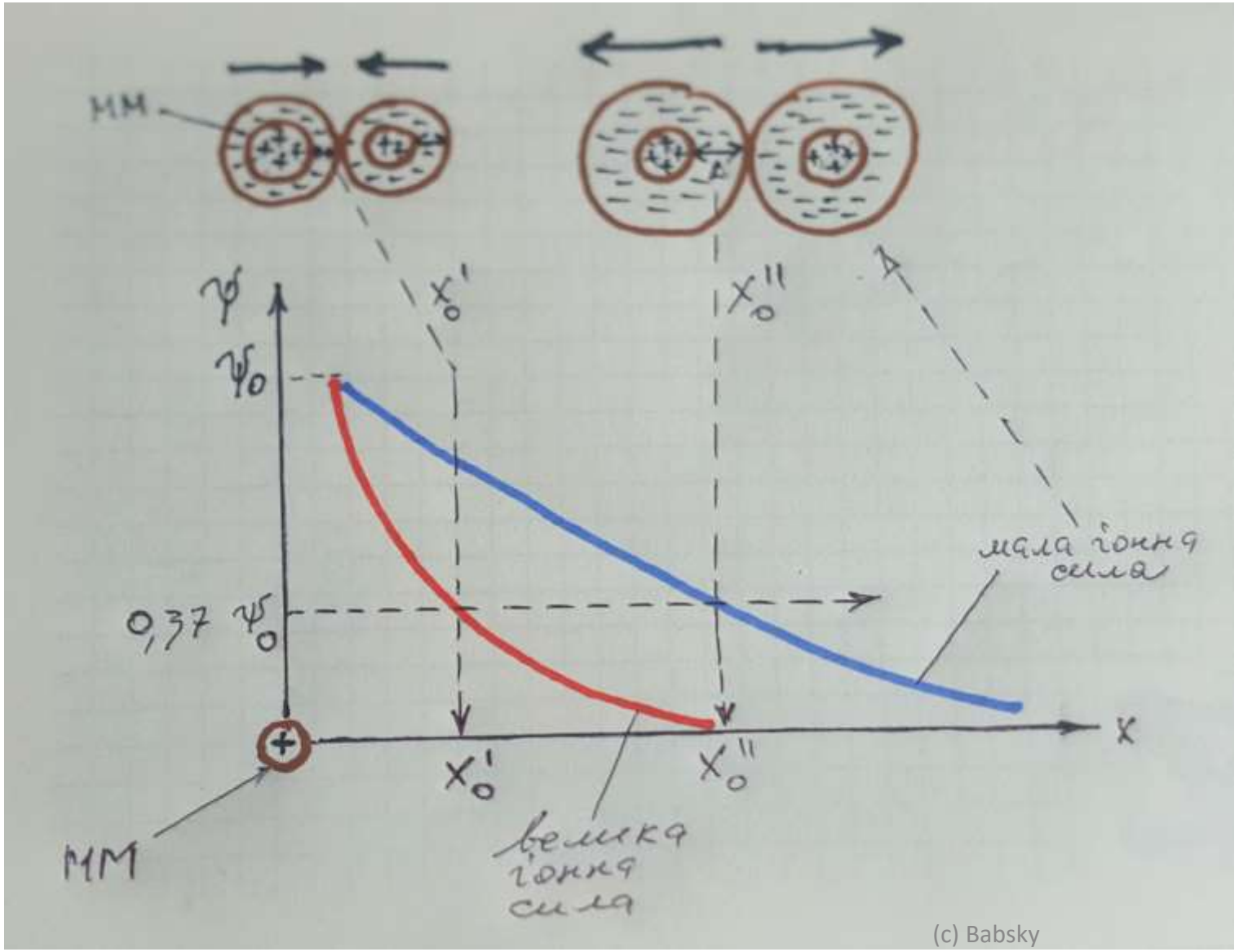

- За великої іонної сили (висока концентрація солі) оболонка іонів стає тонкою (протиіони притискаються до ММ), а коли іонна сила мала (розведений розчин) оболонка іонів значно зростає. Розчини KCl чи NaCl: $C_i = 10^{-2}$ моль/л, x_0 = 3,04 нм; $C_i = 10^{-4}$ моль/л, x_0 = 30,4 нм
- Взаємодія великих заряджених ММ визначається сумою ван-дер-Ваалівської сили притягання та електростатичного відштовхування. У розведеному розчині переважають сили відштовхування внаслідок великих оболонок протиіонів і, навпаки, у концентрованих - μ збільшується, а x_0- зменшується.

Теорія сильних електролітів Дебая - Хюккеля

Петер Дебай
1884 - 1966

Еріх Хюккель
1896 - 1980

Література

1. Костюк П.Г., Зима В.Л., Магура І.С. та ін.. Біофізика. – Київ: вид-во «Київський університет», 2008. – 567 с.
2. Зима В.Л. Біофізика: Збірник задач. – Київ: Вища школа, 2001. — 124 с.
3. Ємчик Л.Ф., Кміт Я.М. Медична та біологічна фізика. – Львів: Світ, 2003. – 450с.
4. Санагурський Д.І. Об’єкти біофізики. – Львів: вид-во ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 522 с.
5. Таланов С.О., Федоренко О.А., Плиска О.І., Лазоришинець В.В. Біофізика: Курс лекцій. - Київ: вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2014. – 209 с.
6. Тіманюк В.О., Животова О.М. Біофізика: Навч. посібн. для студ. фармац. вищ. навч. закладів. - Харків: вид-во НФАУ: Золоті сторінки, 2001. – 204 с.